

בקצרה

דילמות בהנגשת נחל ושטחים פתוחים לציבור מגוון של מטיילים

ורד סבאג ^[1] * ומירב גלילי ^[2]

^[1] לטם – טבע נגיש לכולם

^[2] אדריכלית ומורשת נגישות מתו"ס (מבנים, תשתיות וסביבה)

* vered@lotem.net

"מרחב מכיל, לכלל הזרמים, הגילים והצרכים המיוחדים" | צילום: נועה לור כרמלי / תחרות "עיניים לנחל"

המתח בין יצירת שפה אחידה וברורה שתאפשר למטיילים עם מוגבלויות שונות להבין את מאפייני השטח והתוכן ואת כיווני ההליכה, לבין הצבת שילוט מוגזם – מבחינת נגישות, המענה האידיאלי היה שאדם עם מוגבלות קוגניטיבית יוכל לקרוא או לשמוע שלט בשפה פשוטה, ואדם עם מוגבלות בראייה יוכל לקבל מידע תיאורי יותר וכן הלאה, אך ריבוי מענים שכזה היה יוצר "יער של שלטים". לצורך מציאת האיזון פותחה שפת נגישות אחידה לכל אגן הנחל, הכוללת סימון של פינוות ישיבה נגישות, תוואי הליכה, אזורי שיפוע משמעותיים ועוד. השילוט עצמו נוסח בשפה פשוטה ותיאורית, כדי שיתאים לקהל מגוון. בימים אלה אנו עובדים על פיתוח של נדבך נוסף למערך בדמות יישומון (אפליקציה) שיאפשר למבקרים לקבל מידע מותאם אישית לפני הביקור ובמהלכו. היישומון יציע, בין היתר, מידע בשפה פשוטה למבקרים עם מוגבלות קוגניטיבית

נחל ציפורי הוא הדרומי בנחלי הגליל התחתון, וייחודו רב־ממדי: שפיעת מעיינות זרירת מים לאורך כל ימות השנה, ריבוי אתרים היסטוריים וארכאולוגיים ומרקם אנושי מגוון. שילוב זה הופך את הנחל למרחב טבעי ותרבותי יוצא דופן, אך גם מציב אתגר משמעותי בכל הנוגע לפיתוחו.

אחד מיעדי המרכזיים של פרויקט השיקום הלאומי בנחל ציפורי הוא יצירת מרחב מכיל, לכלל הזרמים, הגילים והצרכים המיוחדים, באופן המאפשר לכל אדם המעוניין בכך, להגיע אל הנחל, לטייל בו ולהנות ממשאביו. התכנון בנחל התבסס על תקנות הנגישות תוך שילוב של עקרונות העיצוב האוניברסלי – שהוא "עיצוב מוצרים וסביבות כך שיהיו בני־שימוש למספר הגדול ביותר האפשרי של אנשים ממגוון גילים ומגוון סוגי היכולות" ^[1]. בהתאם לכך התכנון התמקד בשימוש שוויוני, בגמישות בשימוש, בפשטות ובאינטואיטיביות, במאמץ פיזי נמוך ועוד. תפיסה זו של נגישות ליוותה את הפרויקט מראשיתו, אך לאורך הדרך עלו דילמות מורכבות שדרשו חשיבה יצירתית ופתרונות מותאמים, ונביא כאן את שלוש הדילמות המרכזיות.

הדילמה בין הרצון להנגיש שבילים לכולם לבין החשש מפגיעה בשטח הטבעי ובחווית הביקור – הרצון לשמור על המרחב הפתוח בצורתו הטבעית תוך מזעור התערבויות, כגון מעקות, ספסלים ובטון, התנגש לא אחת בצורך ביצירת נגישות לכולם. כדי לקבוע את המחירים ואת גבולות ההתפשרות בוצע מיפוי מעמיק של מוקדי העניין לאורך הנחל, ונבחנו מאפייני השטח מנקודת מבט של נגישות. תהליך זה הוביל להבנה כי קיימת אפשרות ייחודית להנגיש באופן מלא מקטע נחל רציף לאורך כ־9 ק"מ, ולהשאיר מקטעים מסוימים במצבם הטבעי ללא ביצוע פעולות להנגשתם. המקטעים הנגשים מאפשרים גישה אל המים, ישיבה בפינות ישיבה מונגשות לצידים וכן הליכה על גשר צר ונגיש. בעוד שנים בודדות, כשיסתיימו פעולות ההנגשה, יהיה זה מקטע הנחל הנגיש הארוך ביותר בארץ, אך במקביל, יישמרו גם פינוות טבע שלא נעשתה בהן התערבות. כך הושג איזון בין הכלה לבין שמירה על ערכי טבע.

טיול של קבוצת אנשים עם מוגבלות בנחל ציפורי. "בעוד שנים בודדות, כשיסתיימו פעולות ההנגשה, יהיה זה מקטע הנחל הנגיש הארוך ביותר בארץ" | צילום: ניר פפאי

הממונעים אך מאפשר מעבר חופשי לכיסאות גלגלים. כך יושמו עקרונות השוויון והגמישות בשימוש.

להבדיל משמורות טבע סגורות, שיש בהן אכיפה מוגברת ותחזוקה שוטפת של השטח הפתוח, במקרה זה מדובר בשטח פתוח הנתון לבלאי, לוונדליזם ולתנועות מבקרים גדולה, דבר המצריך תכנון וחשיבה נרחבים ובני-קיימא עוד יותר מהרגיל.

על אף האתגרים הרבים הפרויקט מצליח, באמצעות שיתוף פעולה בין יועצי נגישות, משרדי תכנון ואנשי חינוך וקהילה, להנגיש מקטעים משמעותיים של הנחל תוך צמצום הפגיעה בטבע ובחוויות הביקור. כך נוצר בנחל ציפורי הרצף הנגיש הארוך ביותר לאורך נחל בארץ. הפרויקט הלאומי לשיקום נחל ציפורי מדגים כיצד תכנון רגיש, רב-תחומי וקשוב יכול להפוך מרחב טבעי למרחב משותף, המכיל שונות, מאפשר בחירה, ומחזק את הקשר בין האדם, הקהילה והסביבה. הפרויקט מציע מודל לפיתוח נגיש בנופי טבע, המאפשר השתתפות מלאה ומשמעותית במרחב.

מקורות

- [1] פולט סטורי מ, מולר ג'ל ומייס ר"ל. 2006. עיצוב אוניברסלי: לעצב לבני כל הגילים ולבעלי יכולות שונות. עניין של גישה 4: 24–5.

ותיאורים קוליים למבקרים עם מגבלת ראייה, בהתאם לצורכיהם. זהו פתרון שהמדריך האקולוגי שלו מצומצם, אך תרומתו להנגשה רחבה ומשמעותית. דרך המענים האלה יושמו עקרונות הפשטות והאינטואיטיביות וכן הגמישות בשימוש בתכנון האוניברסלי.

הדילמה בין יצירת חוויית טיול מונגשת ומיטיבה לקבוצות של אנשים עם מוגבלות לבין איכות חוויית הטיול של מטיילים עצמאיים – מרבית המסלולים הנגישים בארץ מותאמים למבקרים עצמאיים ולא לקבוצות שיש בהן מספר מבקרים עם מוגבלות. כבר בשלבי התכנון הראשוניים הושם דגש על יצירת מרחבי התכנסות נגישים לקבוצות במבואות ובשבילים, וכן על אפשרות לחניית אוטובוסים במקומות המאפשרים הורדה ממושכת ובטוחה של נוסעים. בהקשר זה עלתה השאיפה ליצור מגוון רחב של מסלולים נגישים: מסלולים קווים ומעגליים, קצרים וארוכים, קלים ומאתגרים יותר, וכן מסלולים המדגישים מרכיבי נוף שונים: ארכאולוגיה, בוטניקה וגאולוגיה. מגוון זה מאפשר בחירה בהתאם ליכולות ולהעדפות, ואף הגעה למוקדי עניין בהליכה קצרה מאוד מהרכב. בהקשר זה, אתגר משמעותי נובע מריבוי הטרקטורונים והאופנועים, שנוסעים בנחל ופוגעים בחוויות הביקור ובאיכות השטח. הפתרון כלל פיתוח מחסום ייחודי ברוחב מדויק שמונע את כניסת כלי הרכב